

BOLANING SATSIUMDA RIVOJLANISHI

Berdiyeva Maftuna – *University of Management and Future Technologies*
universiteti, 554-guruh talabasi

Annotatsiya: *Bolaning sotsial rivojlanishi uning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatini shakllantirish va jamiyatga moslashish jarayonini o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada bolaning sotsial rivojlanish bosqichlari, unga ta'sir etuvchi omillar va rivojlanishni qo'llab-quvvatlash usullari tahlil qilinadi. Oilaviy tarbiya, ta'lim muassasalari, madaniy muhit va texnologiyalarning bola ijtimoiy hayotiga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, bolalar bilan samarali muloqot qilish va ularning jamiyatga moslashuvini yengillashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.*

Kalit so'zlar: *Bola rivojlanishi, sotsializatsiya, ijtimoiy muhit, bola psixologiyasi, oilaviy tarbiya, ta'lim, kommunikatsiya ko'nikmalari.*

Kirish

Bola dunyoga kelganidan boshlab, atrof-muhit bilan o'zaro munosabatga kirishadi va jamiyatga moslashish jarayoni boshlanadi. Sotsial rivojlanish – bu bolaning oilada, bog'chada, maktabda va kengroq ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topish jarayoni bo'lib, uning shaxsiyati va kelajakdagi ijtimoiy muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ushbu jarayon davomida bola kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantiradi, hissiy-intellektual moslashuvchanlikni o'zlashtiradi hamda jamiyatda qabul qilingan normalar va qadriyatlarni o'rganadi. Bolaning sotsial rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar orasida oila, ta'lim muassasalari, madaniy va ijtimoiy muhit, shuningdek, zamonaviy texnologiyalar mavjud. Bola bilan samarali muloqot qilish, uni jamoaviy faoliyatlarga jalb etish va mustaqil fikrlash imkoniyatlarini yaratish orqali uning sotsial rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin. Ushbu maqolada bolalar sotsial rivojlanishining asosiy bosqichlari, muhim omillar va bu jarayonni qo'llab-quvvatlash usullari tahlil qilinadi.

Bolaning sotsial rivojlanish bosqichlari

Bolaning sotsial rivojlanishi bosqichma-bosqich kechadi va har bir davrda u yangi ijtimoiy ko'nikmalarni o'zlashtiradi. Ushbu jarayon bolaning tug'ilgandan boshlab jamiyatga moslashishiga zamin yaratadi.

Go'daklik davri (0-2 yosh)

Bu bosqichda bola asosan ota-onasi yoki unga g'amxo'rlik qilayotgan shaxs bilan yaqin emotsional bog'lanishni rivojlantiradi. Ushbu davrda bolaning asosiy ehtiyoji xavfsizlik va muhabbatdir. Go'daklar muloqotni ko'proq hissiyotlar va yuz ifodalari orqali o'rganadi. Agar bola o'zini xavfsiz va sevgan deb his qilsa, u atrof-muhitni faol o'rganishga intiladi.

Erta bolalik davri (2-6 yosh)

Bu davrda bola oiladan tashqarida ham ijtimoiy aloqalarni o'rnatishni boshlaydi. Do'stlari bilan o'ynash, bolalar bog'chasiga qatnash va oilaviy tadbirlarda ishtirok etish uning sotsial qobiliyatlarini kuchaytiradi. Bolalar ushbu bosqichda bo'lishish, navbat kutish va guruhda ishlash kabi asosiy sotsial qoidalarini o'rganadilar. O'yin faoliyati esa ularning hamkorlik va empatiya ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Maktab yoshidagi davr (6-12 yosh)

Maktabga borish bolaning hayotida yangi bosqichni boshlab beradi. Bu davrda bola tengdoshlari bilan ko'proq vaqt o'tkazadi va do'stlik, hamkorlik va jamoaviy faoliyat muhim ahamiyat kasb etadi. U maktab jamoasida o'z o'rnini topishga harakat qiladi, ijtimoiy rollarni sinab ko'radi va boshqalar bilan o'zaro ishonchli munosabatlar quradi. Ushbu bosqichda bolada adolat tuyg'usi, mas'uliyat va jamoa oldidagi burch tushunchalari shakllanadi.

O'smirlik davri (12-18 yosh)

O'smirlik davrida bolaning sotsial rivojlanishi chuqur psixologik o'zgarishlar bilan birga kechadi. Bu bosqichda yoshlar o'zlarini anglash, mustaqil qaror qabul qilish va jamiyatdagi o'rnini topish kabi masalalarga duch kelishadi. Guruhga mansublik hissi kuchayadi, tengdoshlar bilan muloqot hayotida markaziy o'rinni egallaydi. Ota-onalar va o'qituvchilarning qo'llab-quvvatlashi o'smirning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol

o'ynaydi. Har bir bosqich bolaning ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning kelajakdagi munosabatlari, hissiy barqarorligi va jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishiga ta'sir qiladi. Ota-onalar, pedagoglar va jamiyatning o'zi bolaga bu jarayonda yo'ldosh bo'lishi, uning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda faol ishtirok etishi lozim.¹

Bolaning sotsial rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar

Bolaning sotsial rivojlanishi uning atrof-muhit bilan o'zaro aloqasiga bog'liq bo'lib, bu jarayonga turli omillar ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillar bolaning ijtimoiy qobiliyatlari, shaxsiyati va jamiyatda o'z o'rnini topishiga ta'sir etuvchi asosiy sabablar hisoblanadi. Quyida bolaning sotsial rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar kengroq yoritiladi. Oila bolaning birinchi ijtimoiy muhiti bo'lib, uning shaxsiyati va sotsial rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar va boshqa oila a'zolari bilan o'zaro munosabatlar orqali bola ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi. Oiladagi muhit quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi:

- Ota-onalar tarbiyasi: Mehribon, qo'llab-quvvatlovchi tarbiya bolaga ishonch bag'ishlaydi va ijtimoiy moslashuv jarayonini osonlashtiradi. Aksincha, qattiqqo'l yoki beparvo tarbiya bolaning ijtimoiy munosabatlariga salbiy ta'sir qilishi mumkin.
- Oilaviy muloqot: Ochiq va samimiy muloqot oilada yaxshi muhit yaratib, bolada muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi.
- Oilaviy qadriyatlar va urf-odatlar: Bola oilaviy qadriyatlar orqali jamiyat qoidalarini o'rganadi va o'zining sotsial xulq-atvorini shakllantiradi.

Maktabgacha ta'lim va maktab bolaning sotsial rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bolalar bu muhitda tengdoshlar bilan muloqot qiladi, yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtiradi hamda ijtimoiy rollarni sinab ko'radi. Bog'cha va boshqa ta'lim muassasalari bolaga guruhda ishlash, hamkorlik qilish va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatini beradi. Pedagoglar bolani rag'batlantirish, uning qobiliyatlarini rivojlantirish va ijtimoiy moslashuviga ko'maklashish orqali

¹ Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205;

sotsial rivojlanishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Maktabdagi dars jarayonlari, sinfdan tashqari mashg'ulotlar va jamoaviy tadbirlar bolaga ijtimoiy tajriba orttirish imkonini yaratadi.

Bolalar tengdoshlari bilan muloqot qilish orqali jamiyatning asosiy qoidalarini o'rganadi va ijtimoiy moslashuv jarayonida tajriba orttiradi. Jamoaviy o'yinlar va guruh faoliyatlari: Bola guruh faoliyatlarida qatnashish orqali hamkorlik qilish, murosaga kelish va yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Do'stlar bilan munosabatlar bola uchun sotsial hayotning muhim qismi bo'lib, hissiy barqarorlik va o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlashga yordam beradi. Ayrim holatlarda bolalar do'stlari ta'sirida yaxshi yoki yomon odatlarni o'zlashtirishlari mumkin. Shuning uchun ota-onalar bolalarining do'stlari kim ekaniga e'tibor berishlari lozim.

Bola yashaydigan jamiyatning madaniy qadriyatlari va ijtimoiy muhit uning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bola o'zi yashayotgan jamiyatning qadriyatlari, urf-odatlari va ijtimoiy normalarini o'rganib boradi. Atrofdagi ijtimoiy muhit ham bolaning sotsial rivojlanishiga ta'sir qiladi. Qulay va do'stona muhitda bola o'zini erkin his qiladi va yaxshi odatlarni o'zlashtiradi. Oila va jamiyatdagi iqtisodiy va ijtimoiy holat bolaning ta'lim olish imkoniyatlari va rivojlanish darajasiga ta'sir qilishi mumkin.²

Xulosa

Bolaning sotsial rivojlanishi – bu uning jamiyatga moslashishi, muloqot qobiliyatlarini shakllantirishi va o'zini mustaqil shaxs sifatida his qilishi bilan bog'liq murakkab jarayondir. Ushbu rivojlanish bolalikdan boshlab bosqichma-bosqich amalga oshadi va uning natijasi ko'plab omillarga bog'liq bo'ladi. Oila muhiti, ta'lim tizimi, tengdoshlar guruhi, madaniy va ijtimoiy sharoitlar hamda zamonaviy texnologiyalar bolaning ijtimoiy moslashuvini belgilaydigan asosiy omillardan hisoblanadi.

Bolaning sotsial rivojlanishida oilaviy tarbiya asosiy o'rinni egallaydi. Mehribonlik, e'tibor va qo'llab-quvvatlovchi muhit bolaning o'ziga bo'lgan

² Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96;

ishonchini oshiradi va uni ijtimoiy munosabatlarga tayyorlaydi. Aksincha, oilada e'tiborsizlik yoki haddan tashqari qattiqqo'llik bo'lsa, bola ijtimoiy muhitga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shu sababli, ota-onalar farzandlariga muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda yordam berishlari, ularni hurmat va hamkorlik kabi ijtimoiy qadriyatlar bilan tanishtirishlari muhimdir.

Ta'lim tizimi ham bolalarning sotsial rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim muassasalari, maktablar va turli to'garaklar bolalarga ijtimoiy tajriba orttirish, jamoada ishlash va muloqot qilish imkoniyatini yaratadi. O'qituvchilar va pedagoglarning bolalarga bo'lgan munosabati ham ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish yoki aksincha, uni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Tengdoshlar guruhi bolaning sotsial rivojlanishida yana bir muhim omil bo'lib, bolalar bir-birlari bilan o'zaro tajriba almashadilar, hamkorlik qilishni va ijtimoiy rollarni sinab ko'rishni o'rganadilar. Do'stlik munosabatlari orqali ular muloqot qilish, murosaga kelish va jamoada ishlash kabi muhim ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Shuningdek, tengdoshlar bosimi ham ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, shuning uchun ota-onalar farzandlarining do'stlari kim ekaniga e'tibor qaratishlari lozim.

Madaniy va ijtimoiy muhit bolaning ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillardan biri bo'lib, u jamiyatning qadriyatlari, urf-odatlar va yashash sharoitlari bilan bog'liq. Katta yoshdagilar bilan muloqot, mahalla va qo'shnilar bilan aloqalar bolaga ijtimoiy normalarni o'rgatadi va uning kelajakdagi xulq-atvorini shakllantiradi. Zamonaviy dunyoda axborot texnologiyalari ham bolalarning sotsial rivojlanishiga sezilarli ta'sir o'tkazmoqda. Televizor, internet va ijtimoiy tarmoqlar bolalarning dunyoqarashini kengaytirishi mumkin, biroq noto'g'ri ma'lumotlar yoki haddan tashqari ko'p vaqt onlayn muhitda o'tkazish ularning ijtimoiy hayotiga salbiy ta'sir qilishi ehtimoli mavjud. Shu sababli, ota-onalar va pedagoglar bolalarni raqamli dunyodan to'g'ri foydalanishga o'rgatishlari, ularni foydali va sifatli kontent bilan tanishtirishlari kerak. Umuman olganda, bolaning sotsial rivojlanishi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, uni har tomonlama qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Oila, maktab, do'stlar va jamiyat birgalikda bola uchun qulay ijtimoiy muhit

yaratishi lozim. Rivojlangan sotsial ko'nikmalarga ega bola kelajakda muvaffaqiyatli inson bo'lib yetishishi va jamiyatga moslashishi osonroq bo'ladi. Shu sababli, otalar, o'qituvchilar va jamiyat a'zolari birgalikda harakat qilib, bolalarning sotsial rivojlanishini qo'llab-quvvatlashlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.
2. Хайдаров, С. (2023). Педагогик faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakillantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.
3. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
4. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
5. Хайдаров С. (2025). Oilalarda farzand tarbiyasiga ruhiy ta'sir etkazish. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
6. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
7. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
8. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.